

VAAZ VE VAİZLİK SEMPOZYUMU I

(17-18 Aralık 2011)
ANKARA

DİB
YAYINLARI

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları / 936
İlmi Eserler / 146

Tashih

İsmail DERİN

Kapak Tasarım

Emre YILDIZ

Grafik

Mücella TEKİN

Baskı

Kalkan Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

Tel.: (0312) 341 92 34

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 13.09.2012/62

1. Baskı, Ankara 2013

2013-06-Y-0003-936

ISBN: 978-975-19-5614-9 (tk.)

978-975-19-5615-6 (1.c)

Sertifika No: 12930

© **Diyanet İşleri Başkanlığı**

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Tel.: (0312) 295 72 93-295 72 94

Faks: (0312) 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

4.VAAZLARA BAŞLAMA BİTİRME USULLERİ VE DUALARI

Prof. Dr. İsmail Lütfi ÇAKAN*

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ.

GİRİŞ

Değerli katılımcılar,

Yüksek malumları olduğu gibi vaaz, camilerde veya toplu ibadet edilen yerlerde yetkili din adamları tarafından ibadet öncesi veya sonrasında kürsüden yapılan dinî konuşmadır. Bu vasfıyla vaaz, bir din telkini, irşat ve tebliğ vasıtasıdır. Bir başka ifade ile vaaz, hitâbet tekniği içinde cemaate öğüt verip bilgilendirmektir.

Vaaz, halkı din konusunda, daha doğru bir ifade ile din yönünden aydınlatmaktır. Kur'an hidâyet kitabıdır. Vaaz da hidâyet hitâbı olmalıdır. Hitabet ise, "bir şeyler anlatmak için sözü başkalarına yöneltmektir."¹ Bu hâliyle "vaizlik, büyük ve azîz bir vazifedir."² Merhum Mehmet Akif'in ifadesiyle "Vaizlik, nâsihlik, mürşitlik gâyet müşkil vazifelerdendir."³

Tebliğ, irşat, davet, vaaz, eğitim-öğretim hatta propaganda ve reklam gibi üçüncü kişilere yönelik faaliyetlerin kendilerine has başlangıç ve bitirme usul ve yöntemleri ve cümleleri/duaları, bu faaliyetlerin yapısal yani ayrılmaz üniterleridir. Bu sebeple tebliğimizde, önce "Vaazlara başlama usul ve duaları", sonra da "Vaazları bitirme usul ve duaları" söz konusu edilecektir.

Görüldüğü gibi tebliğimiz, ağırlıklı olarak işin uygulamaya yönelik şekil şartları yani amelî/pratik yönüyle ilgilidir. Vaazların konu seçimi, hazırlanması, içeriği ve sunumu ilgili detaylar ise herhalde başka tebliğlerin konusu olacaktır.

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Ali Mahfûz, *Fennü'l-hitâbe*, s. 13 (Kahire, ts.)

2 Geniş bilgi için bk. Nihat Sami Banarlı, *İman ve Yaşama Üslubu*, s. 40-45, İstanbul 1986

3 M. Akif Ersoy, *Kur'an'dan Ayetler ve Nesirler*, s. 70, İstanbul 1944

Her şeyden önce şu genel tespiti yapmamız gerekmektedir: İslam bilim ve kültür tarihinde usul, hemen her bilim dalının karakteristik yapısına uygun olarak başlangıçta ve sonuçta Müslüman ağzının niteliğini yansıtan cümleciklerden oluşan belli kalıplara sahiptir.

A. VAAZLARA BAŞLAMA USUL VE DUALARI

1. BAŞLAMA USULÜ

Bu genel tespitten hareketle burada, İslami bir konuşma ya da yayında usul bakımından aranan ortak usulü belirleyen *İhyâu Ulumi'd-dîn* Şârihi ez-Zebîdî merhumun sözlerini kaydetmek istiyorum. O diyor ki:

“Her kitap yazarına besmele, hamdele ve salveleden oluşan üç şey vâcip; ilgili bilim dalını övmek, yazım sebebini açıklamak, kitaba isim koymak ve yazımda takip edilen yöntemi belirtmekten meydana gelen dört şey de câizdir.”⁴

Amacı, yeri, zamanı ve süresi belli hitabe türü olarak vaazda da söz konusu vücûb ve cevaz çerçevesinde belirli kalıp cümlelerin bulunması, yapısal bir nitelik taşır ve tabîidir. Bu, bir anlamda sözlü tebliğ ve irşat diplomasisinin⁵ ayırıcı özelliği, eski deyimle alâmet-i fârikasıdır. Bu sebeple de asla hafife alınmaması gerekir.

Yüz yüze öğretim ya da halk eğitimi vasıtası olarak vaizlikte işin usulî/teknik yönlerinin ihmal edilmemesi önemlidir. Usulü küçük, basit ya da gereksiz ve ihmal edilebilir görmek, bir anlamda gerçeğe ve mesleğe saygı duymamaktır. Usule uyulmadan varılacak sonuçlar doğru bile olsa “usule aykırılık” kusurunu içerir. Evet usûl “her şey” değildir. Ama “çok şey”dir. Ona “hiçbir şey” gözüyle bakmak ise, bilimsellik ile ilgisi olmayan bir yaklaşımdır. Bu sebeple “yoluyla gidenin yorulmayacağı” eğitim-öğretimin, özellikle de irşat ve tebliğ çalışmalarının temel ilkesidir.

Başlangıcın kısa ve anlaşılır olması hem makama hem de maslahata uygundur. Uzun uzun cümlelerle dakikalarca süren bir vaaz başlangıcı gereksiz ve zaman israfıdır. Özellikle böyle bir başlangıç cuma ve bayram gibi cemaatin, normal gün ve vakitlerden daha yoğun ve farklı olduğu zamanlarda yapılacak olursa, affedilmez bir hata olur ve tamamen gösteri niteliği taşır.

4 Ebu'l-Feyz Murtezâ Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî, *İthâfu's-saadeti-müttakin bi şerhi İhya-i Ulûmi'd-din*, I-X, Kahire, 1311. Ayrıca bk. Aynî, *Umdetü'l-kaarî*, I, 11, Beyrut, ts. (Darü'l-ihyâi't-türâsi'l-arabi)

5 Tebliğ Diplomasisi hakkında değerlendirme için bk. İ. L. Çakan, *Hakkı Tavsiye Metod ve Vasıtaları*, s.79-83, İstanbul 2006.

1970'li yıllarda hemen hemen bütün camilerin merkezi sisteme sahip bulunduğu bir ilimizde, bir Ramazan bayramı sabahı bayram vaazında 20 dakika süre ile Arapça, Farsça, Türkçe cümleler karışımından oluşan bir *mülammâ mukaddime* dinlemiş olduğumu, büyük bir acı ile hatırlarım. *Bilgiçlik gösterisi* diye nitelenebilecek bu tür bir uygulamanın vaaza başlama usulüne uymadığı, aksine zaman ve fırsat kaybına sebep olduğu açıktır.

Öte yandan söze besmele, hamdele ve salvele ile başlamak, yer-zaman-muhatap ayırımı yapmaksızın bütün dinî hitâbet türlerinde bulunması uygun olan bir özelliktir. Hz. Peygamberin, mescid dışındaki konuşmalarında da söze hamdele ile başladığına dair hadislerde "...hamidellaha sümme kâle⁶, hamidellaha ve esnâ aleyhi sümme kale..⁷" gibi kayıtlar bulunmaktadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vârisleri olan din adamlarının söze hamdele ve Hz. Peygambere salat ü selam okuyarak başlamaları kadar tabii bir şey olamaz. Dinî hitâbetin ve din adamlarının ilk özelliği budur. Bunun herhangi bir gerekçe ile terk edilmesi usulsüzlüktür. Din adamı, kendine has ağzını ve üslubunu kullanmaktan taviz vermemelidir. Çünkü insanlar onu din adamı olarak, sözlerini de dinî bir konuşma diye dinlerler. Kimi toplantılarda din görevlilerinin ve Başkanlık mensuplarının bu konuda her nedense cimrilik ettikleri, yerel veya genel yetkililerin ise, söze besmele, hamdele ve salvele ile başladıkları görülebilmektedir. Böylesi bir durumun din görevlileri açısından hiç de hoş olmadığı açıktır.

2. BAŞLAMA DUALARI

Yüksek malumları olduğu gibi geçmişte her konuya ve her zamana uygun olarak özel başlama duaları tanzim edilip okunurdu. Vaaz ve vaizlere yönelik hazırlanmış kitapların mukaddimelerinde bunları bulmak mümkündür. Hatta bu konuda çeşitli örnekler ihtiva eden müstakil kitaplar bile yazılmıştır. Mesela Edirne müftisi diye meşhur olan Fevzi Efendi'nin (v. 1900) 20 küsur defa basılmış olan *Mevhibetü'l-vehhab fi ta'birâti'l-elkâb ve münâcâti rabbi'l-erbab* adlı eseri bunun detaylı örneğini teşkil eder.⁸ Bugün de becerebilen vaizlerin, işleyecekleri konulara ve sunumda bulunacakları güne uygun içerikte başlama duaları düzenleyip okumalarının önünde herhangi bir engel söz konusu değildir.

Ne var ki günümüzde vaazlara genellikle besmele, hamdele ve salvele'den oluşan bir mukaddime ve konuyla ilgili bir âyet ve bir hadis okunduktan sonra, Taha Suresi'ndeki Hz. Musa'nın duasını içeren âyetleri ve Bakara Suresi'ndeki meleklerin itiraflarını bildiren âyet okunarak başlanması, hem genelliği hem de

6 Bk. Buhârî, İ'tisam 5, Edeb 72; Müslim, Fedâil 128; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 45, 181

7 Bk. Buhârî, İman 42, İlim, 24, 37; Müslim, C um'a 44, 45; Ebû Davud, Salat 223

8 Geniş bilgi için bk. Mustafa Uzun, "Fevzi Efendi", *DİA*, XII, 506

kısalığı açısından tercihe şayandır. Vaaz başlangıcında Şehâdet'in bulunmaması, hutbe başlangıcından yegâne farkı oluşturur.

Bu söylediklerimizi maddeler hâlinde şöyle gösterebiliriz:

- Besmele
- Hamdele
- Salvele
- Konu ile ilgili bir âyet
- Konu ile ilgili bir hadis
- Başarılı bir sunuş ve tesir için kısa bir dua

Bu sıralamayı Arapça olarak şu ifadelerle yerine getirmek mümkündür:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ.
 قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ الْكَرِيمِ
 أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ
 وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ فِيمَا قَالَ أَوْ كَمَا قَالَ أَوْ قَرِيبًا مِنْهُ
 رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَبَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي
 سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ
 سُبْحَانَكَ لَا فَهْمَ لَنَا إِلَّا مَا فَهَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْجَوَادُ الْكَرِيمُ

Ayrıca vaaza,

صلوا علي رسولنا محمد

صلوا علي طيبب قلوبنا محمد

صلوا علي شفيع ذنوبنا محمد

diye, ya da

صلوا علي سراج قلوبنا محمد

صلوا علي علاج ذنوبنا محمد

صلوا علي تاج رؤوسنا محمد

cümleleriyle⁹ üç defa Hz. Peygambere salât ü selâm okuttuktan (tasliye) sonra hamdele, euzü besmele, âyet ve hadis okuyup “Yüce Rabbim bana hüsn-i ifadeler (güzel anlatım), sizlere de hüsn-i istifadeler (güzel anlayış) nasip eylesin” gibi bir iki cümlelik dua ile de başlanabilir.

Ayrıca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hutbe mukaddimelerinde kullandığı,

الْحَمْدُ لِلَّهِ تَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنُؤْمِنُ بِهِ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْهِ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَتُوبُ إِلَيْهِ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ

ifadeleri¹⁰ de muhtevanın her konuya uygun nitelikte olması dolayısıyla vaazlarda da (sonuna salvele, âyet ve hadis eklenip) başlama duası olarak okunabilir.

Diğer taraftan, on-on beş dakikalık kısa süreli vaazlar/konuşmalar için

Bismillah

Elhamdülillah

Ve's-salât ü ve's-selâmü alâ resûlillah

diye kısa başlangıç cümleleriyle de (bir âyet ve bir hadis okunup) konuşmaya başlanabilir.

B. VAAZLARI BİTİRME USUL VE DUALARI

1. BİTİRME USULÜ

Vaazların başından sonuna kadar cemaat mensubiyetini hatırlatacak cümlelerden kaçınmak gerekir. Bu tür uygulamayı cemaat toplantılarına, özel sohbetlere saklamak yerinde olur. 1978 yılında Ramazan dolayısıyla gittiğim Dordmunt'ta bir ay süreyle beni izleyen, iş kazası geçirdiği için merkezden ayrılmayan cemaatten biri son vaazımdan sonra bana şöyle demişti:

“Hocam, biz buraya gelen hocaların ilk konuşmalarının ilk üç cümlesinde değilse dördüncü cümlesinde hangi cemaate mensup olduklarını anlarız. Fakat sizin hakkınızda böyle bir tespit yapamadım. Sadece bu son konuşmanızda bir kez İmam-Hatip Okullarından söz ettiniz. O da sizin hakkınız. Çünkü siz o okuldan mezunsunuz.”

Vaazın sonuna kadar sürdürülecek alışılmış ve genel cümleleri irşat hizmeti açısından, böylesine özel merak (belki de görev) sahiplerini bile etkilenmeye ve görevli hakkında tarafsız kalmaya sevk ve hatta mecbur edebilir.

9 Geniş bilgi için bk., Muhammed Fevzi Efendi, *Mevhibetü'l-Vehhab*, s.11, İstanbul 1325

10 Bk. İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, II, 231

Öte yandan namaz öncesi yapılan vaazları, ezan okunmaya başlar başlamaz bitirmeye özen gösterilmelidir. Cemaatin ezan okunurken daha yoğun olarak camiye gelmeleri vaizi, vakti geçirmeye zorlamamalıdır. Zil çaldıktan sonra talebenin dersi dinlemesi nasıl mümkün değilse, bir taraftan ezan okunurken diğer yandan vaizin söylediklerinin dinlenilmesi de olası değildir. Hem ezanın dinlenilmesi ve müezzine iştirak edilmesi -bilindiği gibi- Peygamber Efendimizin tavsiyesidir.

Zamanlama bakımından en uygun vakitte yani ezan başlayınca vaazı kesme uygulamasına vaizlerimizin usul olarak kendilerini alıştırmaları, cemaat memnuniyeti açısından fevkalâde önem arz etmektedir.

2. BİTİRME DUALARI

Vaazlar bitirilirken işlenen konu ile ilgili Türkçe-Arapça birkaç dua cümlesine yer vermek uygun olur. Her vaazın sonunda işlenen konu yönünden söylenecek bir iki Türkçe dua cümlesinin ardından Arapça olarak,

اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا تَمَامَ التَّعْمَةِ وَدَوَامَ الْعَافِيَةِ وَحُسْنَ الْحَاثِمَةِ بِحُرْمَةِ الْقَاتِحَةِ

ya da,

اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَعِينُكَ تَمَامَ التَّعْمَةِ وَدَوَامَ الْعَافِيَةِ وَحُسْنَ الْحَاثِمَةِ بِحُرْمَةِ الْقَاتِحَةِ

dua cümleleri söylenebilir. Yahut,

أَقُولُ قَوْلِي هَذَا : وَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ لِي وَلَكُمْ وَأَخِرْ دَعْوَانَا أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الْقَاتِحَةِ

denilebilir.

Harb-darb gibi sıkıntılı zamanlarda vaazlar,

اللَّهُمَّ انْصُرِ الْإِسْلَامَ وَالْمُسْلِمِينَ. اللَّهُمَّ انْصُرْ مَنْ نَصَرَ الدِّينَ وَاحْذُلْ مَنْ خَدَلَ الْمُسْلِمِينَ.

رَبَّنَا افْرَعْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ.

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

diye de bitirilebilir.

NETİCE

Vaazlara başlarken ve bitirirken hem takip edilecek usul bakımından sıcak, samimi ve pratik olmaya, hem de yapılacak dualarda güne gündeme uygun özlü dileklerde bulunmaya dikkat ve titizlik gösterilmelidir.

Prof. Dr. Bünyamin ERUL (Oturum Başkanı)- Sayın Hocama çok teşekkür ediyorum. Tabi gerek Kur'an-ı Kerim'deki pek çok peygamberin duaları, dua

ayetleri, gerekse Efendimiz aleyhissalatü vesselamın yüzlerce me'sur duaları, bizim bu vaazlarımızda, hutbelerimizde kullanabileceğimiz geniş bir malzeme yelpazesini gözler önüne seriyor. Ancak bizde şöyle bir alışkanlık var, hepimiz sanıyorum aynı yoldan geçtik. İmam hatipte, belki de İsmail Lütfi Çakan Hocamızın yazdığı kitaptan ezberledik. Diyelim ki o ezber dualarımız neyse, mesleğimiz boyunca o duayı terk edemiyoruz. Hâlbuki alternatif pek çok güzel dualar var. Bu duaları sadece örnek olarak veriyor hocalarımız tabi, bu farklı duaları, zenginlikleri, konuya göre, muhataba göre eklemek gerekir diye düşünüyorum.

Şimdi cemaat dilinden bahsetti, az önce ben söylemeyi unuttum. Selçuk Hocamın tebliğinden sonra ifade edeyim diyordum. Şimdi genç ilahiyatçı vaiz arkadaşlarımızın bir kısmı sporla çok içli dışlı, bir kısmı bilgisayarı çok iyi kullanıyor. Bu tecrübeleri vaaz diline yansıyor. Adam yani öyle bir dil kullanıyor ki farkında olmadan bilgisayar tekniğinin dillerini kullanıyor. İnternette böyle bir kurgusal bir şey var, gördüm. Tamamen bilgisayar tekniğini kullanarak vaaz ediyor. Geçenlerde bir büyüğümüzden dinlediğim vaazda çok dikkatimi çekti, çitayı yükseltmek, antrenman, maraton, Allah Allah dedim, ne kadar spor terimli bir vaaz oldu filan dedim. Bazen böyle spor dili gündeme geliyor. Bazen de batı dillerinden çok fazla kullandığımız, devşirdiğimiz kelimeler dilimizde bir ağırlık olarak karşımıza çıkıyor ya da hocamızın o cemaatin işaret ettiği gibi, hangi cemaate mensupsa, o cemaatin dili vaizimizin diline yansıyor ve kendisini ele veriyor. Dolayısıyla bunlardan da, çok ağdalı, halkın anlayamayacağı dilden de sakınmak gerekiyor diye düşünüyorum.

Değerli katılımcılar, şimdi iki müzakereci hocamız var, müzakerecilerimize söz vereceğiz. Ardından salonda bizleri dinleyen, aslında sahanın erlerini, sahanın elemanlarını da dinlemek istiyoruz. İki müzakerecimizden sonra 10 dakikalık bir süre içerisinde birkaç hocamıza da söz vereceğiz. Onlar da şimdiden kendilerini eğer işaret buyurlarsa, onlara da söz verebiliriz, bir kâğıtla belki işaret edebilirler.

Şimdi ilk sözü Prof. Dr. Mehmet Emin Ay hocamıza veriyoruz. Hocamız Ulu- dağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesiydi bildiğiniz gibi, şimdi Bursa Müftümüz oldu, Allah kendisine hayırlı hizmetler nasip eylesin. Teorisini biz hayatı boyunca dinledik, şimdi pratiğini müftülük döneminde göreceğiz. Hocam buyurun, süreniz 10 dakika.